

Találkoztam József Attilával

Itt járt nálunk Fejtő Ferenc, Párizsban élő magyar irodalomtanár, Károlyi Mihály munkatársa, a felszabadulás utáni magyar kormány franciaországi sajtóattaséja, az AFP francia távirati ügynökség munkatársa, József Attila szerkesztőtársa, barátja, egy nagyműveltségű, szabadságszerető, szabadon gondolkozó, a szabadságért élő, ritkaképzett-ségű íróember.

Hosszú felsorolás kell, hogy az ember — ha sablónokba szorítva is — elmondhassa, ki, mi Fejtő Ferenc. Hosszú volt a felsorolás, pedig még mindig nem teljes. Fejtő Ferencnek még két rangja, címe van: Horthy-emigráns és Rákosi-emigráns. Kétszer kellett menekülnie hazájából, kétszer kellett elszakadnia szülőföldjétől — mert Magyarországon akkor is, most is, az erőszak az úr.

Szöknie kellett, mint lángeszű, tragikus sorsú barátjának, akit az akkori Magyarország urai menekülésre kényszerítettek. És József Attila is átlépte a Határt, de ő az élet és a halál mesgyéjén csusszant át a balatonszárszói vonat kerekei alatt. Fejtő Ferenc erőtartalékai nagyobbak voltak, tovább tudott és tud harcolni — és József Attiláról beszélt nekünk.

Furcsa érzésem volt, mialatt ezt a nagyszerű kozórt, előadót hallgattam. Szertartásnak éreztem ezt az összejövetelt, amelyen néhány hívó — az igazi irodalom, az igazi igazság hívei — sereglett papja köré. De a mi papunk nem a feltámadásról beszélt, nem vigasztalni igyekezett bennünket, nem esett szó közöttünk halottról — hiszen József Attila verseiben, benne, bennünk, sokakban változatlanul él.

Imponáló tudással és tiszteletet keltő szerénységgel beszélt. Sohasem, egyetlen egyszer sem mondta ki József Attila nevét így: az Attila. Mindig teljes, vezeték és keresztnévén említette, egyszer sem jött kísértésbe, hogy a köztük fennálló (szándékosan használok jelen időt) bensőséges viszonyt fitogtassa.

József Attiláról beszélt. Szavai nyomán ott éreztük magunk között a „Döntsd a tőkét“, az „Eszmélet“, az „Óda“ költőjét. Olyan szellemidézés volt ez, ami nem csak József Attila szellemét hívta tetemre, a hűvér embert, a küzdő, szenvedő, örömszóró költőt hozta elénk. József Attila mindenek felett szerette, tisztelte az igazságot. Szópnak csak azt tartotta, ami igaz. Lapjának címe, a „Szép szó“ igaz szót, mindenek felett való igazságot jelentett. Minden szava, verseinek minden sora igaz volt. Nem tudott kimondani, leírni hazugságot, nem írt le semmit, ha mondánivalóját át nem érezte, ha a valóságban vagy gondolatban át nem élte. Sohasem tett engedményt a forma kedvéért — egy-egy szép rímért, érdekes fordulatért, költői képért szemernyi igazságot sem áldozott fel.

Amilyen szentnek, mindenek felett valónak, kötelezőnek tartotta a maga számára az igazságot, ugyanígy követelte meg mástól is az igazság tiszteletét. Devecseri Gábor kereste fel egy ízben a „Szép szó“ szerkesztőségében. Verset vitt, bírálatot kért. József Attila figyelmesen, elmélyülve olvasta a kéziratot, egyszerre hirtelen felkapta fejét, keményen Devecseri szemébe nézett, s ráförmedt:

— Maga hazudik! Az a lány, akiről ír, akit szökének mond, barna!

József Attila nem csak nagyra tartotta, de érezte is az igazságot. A vers hangulatából megérezte; hogy Devecseri barnáról irt, amikor szökéről hazudott.

Szeretett úgy írni, hogy tudja, kinek ír, ki lesz a hallgatósága, kik lesznek az olvasói, sőt attól sem félt, hogy megrendelésre írjon.

Így született a „Levegőt“ című verse, amelynek igazságalapja, valóság-fundamentuma illusztrálhatja, mennyire hitelesek, megtörténtek József Attila versei.

A pesti utcákat róttá egy napon. Útközben találkozott Hevesi Sándorral, az ellenzéki „8 órai újság“ vezércikk-írójával. Hevesi a csendőrszuronyok árnyékában készülő választások elé irandó vezércikk problémáján rágódott. Kellene írni róla, ki kellene mondani az igazságot a választásról, meg a népről, „amely rettenet, hogyha választ“. De, ha megteszi, a lap létét veszélyezteti. Amikor megpillantotta József Attilát, jó ötlete támadt:

— Te, Attila, írd vezércikket, verset a választásokról!

A költőt az első pillanatban meglepte a különös megrendelés, de azután így felelt:

— Jó, majd gondolkozom rajta.

Tovább sétált „majd betért a Japán-kávéházba, „napközi otthonába“, ahol abban az időben barátaival, író- és költő-társaival ideje jó részét töltötte. Leült a márványasztal mellé, monologizált, gondolkozott, firkálni kezdett:

Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott
hazafelé menet?

A gyepre éppen langy sötétség szállott.
mint bársony permeteg
és lábom alatt álmatlan forogtak,
ütött gyermekként csendesen morogtak
a sovány levelek

— — — — —

A téma — az első strófa mutatja — már kész volt benne, ehhez s további két személyi élményéhez fűzte, építette a vers többi szakaszát:

Éppen arra gondoltam, rám törhet, ki érti,
e táj oly elhagyott.

S im váratlan előbukkant egy férfi,
de tovább baktatott.

Utána néztem. Kifoszthatna engem,
hisz védekezni nincsen semmi kedvem,
míg nyomorult vagyok.

Ennek a versszaknak története van: József Attila akkoriban Zuglóban lakott és — mert nem volt pénze villamosra — éjszaka is gyalog

járt haza. Amikor a Ligeten át haladt, a sötétben előbe toppant egy férfi, „de tovább baktatott“. Felmerült benne az a gondolat, hogy meg is támadhatnák, talán le is üthetnék — és ekkor riadt rá, hogy nem is védekezne, ha megtámadnák, hiszen semmi kedve hozzá.

A „Szép szó“ táborának egyik tagja, egy kezdő novellairó hozta a hírt egy nap a szerkesztőségbe: a rendőrség rendszeresen megfigyeli őket, telefon-beszélgetéseiket kihallgatja, sőt — szerkesztőségi üléseikről, megbeszéléseikről egész halom jegyzőkönyv tornyosodik a rendőrségen. Besúgó volt közöttük, ma sem tudni ki volt. Erről írta József Attila a „Levegőt“ következő versszakát:

Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek.
Aktákba írják, miről álmodoztam,
s azt is, ki érti meg.
És nem sejtetem, mikor lesz elég ok
előkotorni azt a kartotékot,
mely jogom sérti meg.

Ezután a személyi átélésekből a társadalmi élményekbe lendült át:

És az országban a törékeny falvak
— anyám ott született —
az eleven jog fájáról lehulltak,
mint itt e levelek
s ha rájuk hág s felnőtt balszerencse,
mind megcsörren hogy nyomorát jelentse
s elporlik, szétperreg
— — — — —

Az országról, „a törékeny falvakról és a népről ír, mely csak akkor „vidul, ha toroz“, de József Attilában ez is egyéni élménnyé hevül. a személyi kapcsolatok tüze fűti akkor is, amikor az eltiport országról, a rettegő népről beszél, hiszen édesanyja ott született „az eleven jog fájáról lehullott“ falvak egyikében. S amikor a rendről az akkori rendszerről, Horthyék Magyarországaról ír, amelyről a középkori zsolozsmák óta nem tűnt el a „szegény Magyarország“ szomorú bélyege, éreznünk kell, hogy úgy fáj neki a rendnek csúfolt szurony-rezsim, mint szomorú, félredobott gyermekkorának érthetetlen, oktalan szenvedései. A „rend“ korbácsütései úgy hullanak lelkére, mint azok az ütések, amelyek védetlen kis gyermektestén csattanták, amikor

sokszor nem is tudtam, hogy miért vertek,
mint apró gyermeket,
ki ugrott volna egy jó szóra nyomban.

A szeretet után vágyakozó kisgyermek — József Attila nem tört le az ütések alatt, vigasztalást talált abban, hogy:

Én tudtam — messze anyám, rokonom van,
ezek idegenek,

Van kihez odabújni — ha csak lélekben is — van, kihez odaszorítani a könnytől maszatos, sírástól forró gyermekarcot, hiszen akik verik: **idegenek.**

De, jaj, azok, akik Magyarországot sujtják, akik a magyar népet verik. akik csendőrpuskákkal törték le a magyar dolgozók derekát — **magyarok!** Itt nem talál vigaszt József Attila, ez ellen már a harcos költő emeli fel szavát, lelkének öklét:

.....De jogom van
és lélek vagy anyag
még nem vagyok s nem oly becses az irhám,
hogy érett fővel szótlánul kibírnám,
ha nem vagyok szabad!

— — — — —

Még egy versszak, amelynek végén József Attila a szabadságot hívja, tőle vár új rendet, **rendet**, emberi életet, örömet:

— — — — —
Jőjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
Jó szóval oktasd, játszani is engedd!
szép, komoly fiadat!

— és elkészült a vers.

Elvitte a „8 órai újság“ szerkesztőségébe és Hevesi ki is verekedte — nem ment könnyen — hogy Nagy Samu leadja. A vezércikk helyett megjelent vers — már a lapban elfoglalt helyénél fogva is — nagy feltűnést keltett. Sokan olvasták, sokat beszéltek róla, sokan merítettek belőle vigasztalást — nem volt a pusztában kiáltó szava annak ellenére sem, hogy a választás — természetesen — a csendőrszuronyok intése szerint folyt le.

★

Erről beszélt nekünk Fejtő Ferenc, ezt mondta el a „Levegőt“ születéséről, József Attiláról. Számomra, számunkra, akik jelen voltunk, ritka, nagy élmény volt ez az előadásnak is beillő beszélgetés. Es ezért — bizonyára más is így van vele — úgy érzem, meg kell osztanom örömemet másokkal is, azokkal, akik nem lehettek ott azon az estén az írók és újságírók újvidéki klubjának egyik szobájában, ahol Fejtő Ferenc szellemet idézett, ahol összehozott bennünket József Attilával.

El kellett mondani ezt azért is, mert most készülünk mi, jugoszláviai magyarok a mi külön József Attila-ünnepünkre: hamarosan megjelenik József Attila könyve, amely azóta, hogy a nagy proletár-költő leírta verseit, először tolmácsolja hitelesen a sokszor megnyírbált, cenzura-szabdalta verseket.

Ez lesz az első hiteles József Attila-kötet és — úgy-e érzik, milyen nagy dolog ez — ezt mi adjuk ki!

B. I.